

Bencsics Miklós, Eisenstadt-Kismarton

Borsodi magyarok és horvátok

1980-évek vége
felé

Közös sors, közös magyar-horvát és egyéni jellemvonások a nyugatmagyarországi horvát nemzetiségi kulturában

Netán az mondhatnánk az első megfigyelésre, hogy közelhamar **ötszáz éves a közös, magyar-horvát nyugati határvidéki sors**. A magyarok mint államalapító nemzet, a horvátok mint nemzeti kisebbség, amellyel a magyar főúrak, az Erdődyek, Battyányiak, Kanizsayak, Nádasdyak, Niczkyek, a kiürült, elpusztult, elhagyatott nyugati végekre hívtak horvátokat, hogy legyen kéz amely megmunkálja. A magyar főúrak elsősorban a munkaerő hiánya miatt tették meg ezt a lépést, a szorgos kezekben szűkölködő nyugati végeket, a törököktől szorongatott déli végekről benépesíteni, amellyek már az 1102. *Pacta conventa*, tehát Konyves Kálmán óta a Szent István **koronaországainak része**.

Nem véletlen, hogy éppen horvátokat telepítettek akkor be a nyugati végekre, amikor Horvátország több mint háromszáz éve a szentistváni korona országainak egy **ékes része** és a fent említett főúrak Erdődyek, Batthányiak a déli végeken kiterjedt birtokokkal rendelkeztek és különböző állami tisztségeket töltenek be. Nem idegeneket telepítettek be, hanem a törököktől horvát részéről; **Szlavóniából**, a mai Krainából, **Északnyugatboszniából** menekítették saját jobbágyaikat a nyugati országvégekre, a **gyepűre**, gazdasági és szociális okokból elhagyatott részekre, ahol a horvátok beférclődtek a magyarok és a németek közé, s ha pontosak akarunk lenni, délen a szlovének, vagyis a vendek északon pedig a szlovákok és morvák közé. Ötszáz éve közös sorsuk van, háborúban és békében, inségben és bőtermésű éveken, ötszáz éve gyakorolják, igaz különböző eredménnyel azt, amit a nagy politika részben még ma sem tud teljesen megvalósítani, az együttéléssel járt tolleranciát, a közös sors óvhatatlan makszimális követelményét, a békességes együttélést mint mindennemű munkásságnak alapfeltételét.

Túlzás volna azt állítani, hogy feszély nélkül zajlottak a történetek, ha csak a magyar-horvát válságos évekre gondolunk a 19. század elején, amellyek nem maradhattak hatás nélkül a nyugatmagyarországi horvátságnál sem, meg a magyar felsőrendűségérzett, a civilizáció és kulturáltság előbajnoka missziós jellegű politikai magyar elvek és a nyugatmagyarországi horvátok alárendeltségi helyzete sem könnyítette meg a közös együttélést. Na meg a "Ki az úr a házban!" jellegű, nem egész komolyan mondott, de úgy értelmezett mondások és gondolkodások. Az új 16-ik századi horvát telepeseknél, mindegy hogy nyugatmagyarországra, vagy a ország déli végeire telepedett sokákok, bunyevácok, bosnyák horvátok, akiket vad rációknak is neveztek, sorsukban abban az időben csak a **jobbágyorsorsuk** volt közös, a többi jellemzők erősen elütöttek a magyartól a nyelvükben, szokásukban, öltözetükben, énekjeikben, mind elütött a magyartól, esetleg a vallásukban egyeztek egyes helyeken, ha a magyarok katolikusok maradtak, na meg a latin közigazgatási nyelvükben.

A történelem folyamán, már maga az együttélés is és a közös

fejlemények és élmények is, több közös vonással látta el és fonta össze a magyar nemzetet kisebbségeivel, nemzetiségi csoportjaival még a szentistváni gondolatot követve.

Egyike az ilyen történeti fejleményeknek a maig el nem halványodott törökverő gondolat, a százötvenéves - egyes horvát részeken kétszáz és több éves török iga és az ebből következő

"a nyugat védőbástyája" gondolat. A nyugatmagyarországi horvátok is részei voltak Magyarországnak élő védőbástya egészének, a jobbágyors és alárendeltség ellenére is. Had emlitem csak a községi Jurisdy Miklóst katonáival, a Krusicsokat, vagy a Zrinyiek magyar-horvát ágát. A hősiesség mellett had emlitem a törökök által rabbszjira fűzött nép közös sorsát. Példaként említem az 1664-es Mogensdorfi, vagyis Szentgotthárdi csatát következményeivel, vagy az 1683. évi Bécs ostromát, ahonnan a török a kronikák szerint a Bécs és Mosonmagyóvár közötti részekről 12 000 embert vitt Sztambul emberpiacaira, akiknek nagy része a száz évvel előtte betelepült Bécső keletre fekvő Marchfeld mezőjének horvátjai voltak.

Az 1848-as szabadságharc nyugatmagyarország horvát falvainak lakosságait, főleg a művelt réteget komoly dilemmába hozta, hiszen Horvátország a szent István országának társrésze Jelasics bán seregével a Habsburgokat támogatta. Talán nem tévedünk nagyon ha elővigyázatosan megállapítjuk, hogy ettől az időtől kezdve kezdődik a magyarországi kisebbségek, így a nyugatmagyarországi horvátok erősebb, tudatosabb és többoldalabb beolvasztása, főleg a horvát települések perem-, szorvány és mikrófalvaiban; részben nincs megfelelő tanítók, vagy papjaik e falvak részére. Itt talán közbe kellene szúrni, hogy volt egy egész évszázad amikor a nyugatmagyarországi horvátság Váta-elfa nyugati végek magyar és német falvaiban is katolikus papokat. Sőt nem téves az a megállapítás, hogy egészen az első világháborúig a horvát származású papok aránya a lakossághoz mérve lényegesen nagyobb volt mint magyar vagy a német lakosságé. Gárdonyi Géza "Paizs Anna" című versében állított Henics Annának, horvátnádáljai anyának a magyar irodalomban maradandó emléket, akit e példájáért "a mennyégbe" (Életünk, 1986. febr., 6.o.) juttat jutalmul.

Közös sorsnak vélem az első világháborúban és utána a megmaradt tizenvalahány falú lakosságának a második világháború alatti történeteket, nem észlelhetek semminemű különbséget a magyar vagy a horvát sors között. A temetők, vagy a templommelletti hősihalottak emlékművei tényleges bizonyosságot tesznek arról. Erős horvát érdekeltség kuzdott id. Mersits Márton vezetésével az első világháború utáni magyarországi érdekek mellett. De a párizsi békeszerződések mégis másképp döntöttek e kérdésről. Sőt ismert a "Pinkavolgyi horvátság" magyarságérzete, amely falvak közül Szentpéterfa kapta meg a harmincas években a "communitas fidelissima" c. kitüntetést. Átugorván egy egész gondolatsort e téma taglalásánál, főleg a kisebbségi kulturára vonatkozó ígéretekkel Bleyer Jakab minisztersége alatt, ironikusan meg kell jegyezni, hogy ismert e mióta nyíralták meg a magyar törvények a horvát nyelv tanításának a lehetőségét Szentpéterfán? Én nardai születésű vagyok, és én Nardán az alsó tagozatban egy horvátnyelvű órán sem vettem részt, nem is volt tanítónk aki értett volna horvátul.

Miért is domborítottam ki ezt a tényeket? A történészek, kulturakutatók, nemzetiségkutatók a határ mindkét oldalán összehasonlító kutatásokat

2.
le
Tör

12,

12,

12,

12,

12,

Kada

jelentős rész

12

folytatnak ahol az ilyen tények nyomós okokat képeznek a latban, amiről nem szabad megfeledkezni, s ez a tény talán a jövőbeli viszonyban a magyarországi kisebbségekhez körültekintőbb eljárást hoz magával. Az államnak mint egységnek, az önkormányzatoknak nagyobb a felelőségük mint az az első nézésre észlelhető volna.

Mielőtt az irodalmi élet közös magyar-horvát vonásairól szólnék egy pár szót, had vezessem be egy irodalmi jellegű, de inkább a hazaszeretetre vonatkozó idézettel. 1910-ben a horvátszármazású peresztegi igazgató- és kántortanító, egy kis horvátnyelvű verseskötetett adott ki, a melyben a soproni ügyvéd dr. Pinezich István, és a soproni krület tanfelügyelője dr. Pacséri Károly a következőket irták magyar nyelven: "*Bárcsak sikerülne verseinek kiadása, ezzel a horvátajkú nép kezébe igazán becses munka kerülne, mert horvát nyelven irt dalaiban igazi magyar hazaszeretet nyilvánul meg bennük. A költeményei alkalmassak arra, hogy a horvátajku nép szívet és érzelmeit lángoló magyar érzéssel töltsse el.*" (Szedenik, Ljubljeni Statelj, III)

Ismert, de nem lényegbevágó a magyar nyelv hatása a nyugatmagyarországi horvát nyelvre. Híres magyar szlavisták Hadrovics, Kniezsa, Melich, és utóbb Nyomárkai taglalták e kérdést. A szóösszetétel, a szótan, a hangsúly, a nyelv gondolkodási modora, logikája magyaros, a sokszor megmosolygott és csufondárossan megjegyzett; '*a felét én is értem!*' - megszólásnak, lekicsinlésnek van értelme, na meg háttere is, amire nem gondol a magyar ember, pedig csak pár km kell megtenni, hogy ugyanezt a nyelvjelenséget észlelhessük a burgenlandi Warti/örsegi magyaroknál. De persze az élet nem ilyen összehasonlító dimenziókban zajlik!

A magyar csárdás, a magyar(os) jellegű nóta még ma is erőssen átut a horvát dalokban, dallamokban. Érthető, ötszáz év közös sors nem zajlik le nyomok nélkül, különösen nem a Pannon térségben, amelynek egyik legnagyobb jellegzetessége, hogy kötőkapocs kelet és nyugat között.

Már a humanizmus és reformációs kori irodalomban tűnnek föl horvátszármazású magyar írók, Janusz Pannonius és Vitéz János e kornak kiemelkedő alakjai, a Zrinyi család horvát eredete még az egyszerű olvasónak sem ismeretlen. De talán az már kevésbé ismert, hogy Vas Gereben, (1823-1868) a 19. század ismert regényírója mögött Radakovics József, vasmegyei Pinkócz/Güitenbach kisközségből származott család bújik meg. Bizony, a "Angol-magyar szótár", Bp. 1878-81 a sopronmegyei szarvkői/Hornsteini Masits családnev. És még sorolhatnám a Lakicsokat, Kunitsokat, Mersitsekét vagy a a Horvát nevezetűeket akit a tudomány, irodalom, nyelvészet, közgazdaszat vagy más területen szereztek maguknak hirnevet, elismerést.

Szehtgotthárdon, a ciszterciák kriptájában nyugszik, a nyugatmagyarországi horvátság barokk irodalmának legismertebb alakja Bogovics Lőrinc, ferences (1719-1789) hittszónok és a legismertebb imakönyvnek a "Hisa zlata" - (Aranyház) megteremtője aki tipikus 18.-ik századi barokk ember erős magyar, német, szlovén/vend, horvát kötődéssel, mint a panon közös kultúra példás jelképe.

Verdenits András a mosonmegyei Lajtakortvélyesről/Pama-ból való különösen jelképes alakja a magyar teológiának, a kötődésnek a magyar kulturához. A bécsi egyetem teológiai karának híres bölcslettanára, több magyarnyelvű könyvével amikor 1921-ben sor került a tényleges döntésre,

hogy a bécsi egyetem tanára marad és osztráknak valja magát vagy magyarnak, ő a kis gyori papnevelőt választotta ahol 1933-ban halt meg. Ő különben is azon emberek közé tartozik aki a magyar kulturán belül a horvát kisebbségi kulturának az erősödésén dolgozott, egy különleges gondolatmenettel, hogy csak az szeretheti hazáját aki saját ontudattal rendelkezik, a saját regionális szokásait, kulturáját, nyelvét, környezetét ismeri és szereti. Magyarságérzete nem zárta ki öntudatos horvátságát, sőt büszkén vallotta magát magyarnak horvátságával, nem anakronisztikus. Iyenformán a mai modern európai regionalitásnak előfutára, a panón ember gondolatának formálója.

Érdekességként megemlíteném még a szentistváni Magyarországról, a század elején tengerentúlra kivándorolt nyugatmagyarországi horvátokról, sőt az osztrák németekről tudomásunkra hozott magyar kötődés, magyar templom, magyar pappal, magyar kulturház, privát magyar klubbal és betegsegélyzővel. A most hazalátogató hetvenévesek fájdalmas nosztalgival idézik fel a letűnt viharos éveket Amerikában, Kanadában.

S itt kellene befűznünk mostan mivel járt a kisebbség számára ez a magasfokú kötődés tudományos és közgazdasági téren? A nyugatmagyarországi horvátság falvakban lakott és lakik most is. Nem volt méltányos polgári rétege. A falvak felső vezető rétege: pap, tanító, jegyző, esetleg egy orvos, állatorvos. Aki felsőfokú iskolát végzett - és sokan voltak ilyenek, különösen a férfiak közül akik csak ezen az uton tudtak a jobbágyorsból, a földhözragaságból kiemelkedni - nem maradhatott meg zártkörű kulturájukban, s legkésőbb a fiúk, vagy az unokák generációja beleolvadt teljesen a magyar kulturába. Mai tanulság: erősíteni a falvak sztrukturáját, a faluhoz való kötődést, amelynek manapság sok előnye van a várossal szemben. Nem elég a kétnyelvű felirat, mint Groszdorf/Vaskeresztes, vagy Szentpéterfa/Petrovo selo, az csak a kezdet, a jóakaratu együttműködésnek a kezdete iníciaális megnyitvánulása, a kezdet, nem a vég.

Miért domborítom ki ennyire ezt a tényt? Mert gondolom, hogy erős jövőbemutató jellege van a kisebbségek számára Magyarországon és a magyar határokon túl is. Megőrizni a polgári kultura műveltségi jellegeit, kiépíteni az iskolarendszert, meghagyni a mikro kisebbségi falvakban a plébániákat, a tanítókat, a gyér nyelvi kiadótévékenységüket, kulturális megmozdulásaikat, de ellenőrizni a kulturális dotációkat nehogy - mint a közelmúltban - a könyvtárra, kulturházra, iskolafejlesztésre igényelt pénz, a szószeros értelemben a csatorna- vagy a telefonrendszert kiépítésében apadjon el.

Még egy területen mutathatunk ki erős magyar kötődést. A mai gradistyei horvátok kulturájában nagyon nagy becsre van a népi színműnek. A gyökerek a múlt századi és századeleji magyar színműhöz vezetnek vissza: *A cigány, A falú rossza, A piros bugyelláris, A szent Erzsébet legendája* ... a színműrepertoárnak máig megmaradt része.

Vannak persze e regionális mikrokulturában erősen eltérő elemek is. Hacsak egy párat emelnénk ki, például a mély lelkes, már már a szektázás határán lévő kötődés a különböző zarándokhelyekhez, a népies vallásosság mély látványossága, a regionális horvát nyelvhez való, a magyar és az osztrák némtajku számára érthetetlen kötődés a nyelvi egység rovására, a horvát

alkotás

1-2

1-2

fiatalok ambíciós becsvágya, a megmaradt sajátosság öntudatos és túlzott megbecsülése, a túlzott érzékenység, ami részben a lebecsült, sokszor megcsúfolt sajátosságnak a könnyelmű feladását hozta magával. Ezek alapján véve a kisebbségi sors jellemvonásai, amelyeket erősen észleltem az utóbi időben a szlovákiai, kárpátaljai és erdélyi magyaroknál is.

Tehát, hogyan is összegezhetnénk e különleges panon területen kifejlődött életközösség jövőjét.

1) A mai tudományos konferencia azt sugalja, hogy a térség sokszínű, sokrétű regionális jellegét szeretné megővni, fejleszteni.

2) A közös sors, a közös múlt - közös jövővel is ketyégtet(hetne). De ennek van egy kemény következménye: a tények sokkoldalu, következetes ellemzése és az eredmények tényleges alkalmazása a mindennapi életben, az egyszerű hétköznapiakban. Mert úgy látszik a regionális kisebbségi sorsnak a jövőjét nem a tudomány kimagasló alakjai, bármennyire fájdalmas is ez fogják eldönteni hanem a Henics Annák, a sok-sok nem említett, de keményen és következetesen a magáéhoz állók. Ezeket kell segíteni!

A mai napot e tekintetben csak jószándéku előlegezésnek tekinthetjük...tehát munkára fell, még nem késő. Ebben a tevékenységben látom e régió(k)nak komoly esélyeit a jövőben.